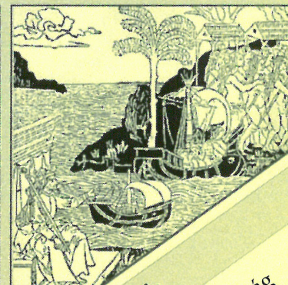
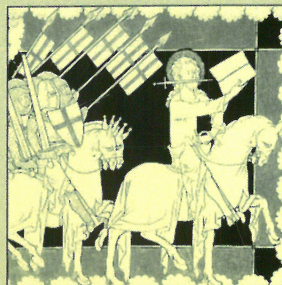
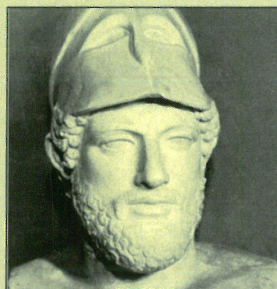
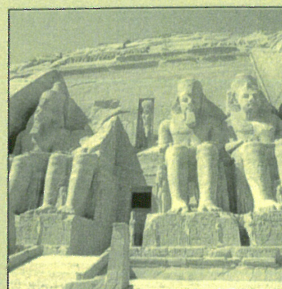

KLIO 2016/4

TÖRTÉNELMI SZEMLEZŐ FOLYÓIRAT

KLIO 2016/4

A tartalomról:

Interregnum a római köztársaság idején
Piperkőcök a francia forradalomban
A katolikus egyház és a kommunizmus

A történettudomány külföldi eredményei magyarul

Szerkesztőbizottság: Orosz István akadémikus, professor emeritus DE, *elnök*;
Bárány Attila akadémiai doktor, egyetemi tanár, DE, *főszerkesztő*;
dr. Fodor Mihályné ny. főiskolai adjunktus, NYF, DE; Kozári Monika PhD
MTA Doktori Tanács; Madarász Imre CSc habil. egyetemi docens, DE és
Reszler Gábor PhD főiskolai tanár, NYE, *szerkesztők*.

Műszaki szerkesztő: Erdélyi Tamás.

A borító Borsi Csaba munkája.

Nyomtatták a Kapitális Nyomdában, Debrecenben.

A szerkesztőség címe: dr. Fodor Mihályné,

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet
4010 Debrecen, Egyetem tér 1. Telefon: 52-512 900/23 096

Kiadja a KLIÓ Alapítvány.

Kuratórium: Solymosi László akadémikus, professor emeritus, DE, *elnök*;
Barta Róbert habil. egyetemi docens, DE; Bitskey István akadémikus,
professor emeritus, DE; Györkös Attila habil. egyetemi adjunktus, DE és
Pete László habil. egyetemi docens, DE.

Megjelent

a Magyar Tudományos Akadémia,
a Nemzeti Kulturális Alap,
a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézete,
valamint a Nyíregyházi Egyetem támogatásával.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

A folyóiratot az MTMT indexeli és a REAL archiválja:

<http://real-j.mtak.hu/2048/>

A KLIÓ az interneten is olvasható: <http://www.c3.hu/~klio>

e-mail címek: fodor.mihalyne@arts.unideb.hu

erdelyi37tamas@gmail.com

A folyóirat megjelenik minden negyedév közepső hónapjában. Előfizethető a KLIÓ Alapítványnál (4033 Debrecen, Herpay Gábor u. 50. Adószám: 18792234-1-09). Előfizetési díj egy évre 800 Ft + postaköltség.

ISSN 1216–2965

TARTALOM

Ókor, középkor

- Aleksandr Koptev: Interregnum a római köztársaság idején
(*Takács Levente*) 3
- Angelo Manna: A nápolyi Anjou (*Opre Bernadett*) 6
- Jonathan Sumption: Elátkozott királyok – A Százéves háború sorozat
negyedik kötete (*Ölbei Tamás*) 11

Kora újkor

- Christian Windler (szerk.): Európai kongresszusi helyszínek a kora
újkorban. Tanulmányok a badeni béke 300. évfordulója alkalmából
(*Gyarmati Enikő*) 20
- Elizabeth Amann: Piperkőcök a francia forradalom idején
(*Fodor Mihályné*) 27
- Laurence de Looze: A betű és a világegyetem – Hogyan formálta
az ABC a nyugati világnézetet (*Sashalmi Endre*) 38

Újkor

- Beáta Mihalkovičová: L'udovít Štúr – Életút és emlékhelyek
(*Vesztróczy Zsolt*) 42
- David Wyn Jones: Bécs, a zene fővárosa – 1700, 1800, 1900
(*Komlós Katalin*) 46
- Alessandro Capone: Népi legitimizmus és földkérdés – az olasz
polgárháború motivációiról (*Pete László*) 51
- Philip McFarland: Mark Twain és az Ezredes – Samuel L. Clemens,
Theodore Roosevelt és az új évszázad érkezése (*Peterecz Zoltán*) 57
- Ercole Ongaro: „Cézár, én nem megyek” – 1915–1918 (*Madarász Imre*) 61

Giovanni Barberini: A párbeszéd politikája – Casaroli keleti politikája (Sági György)	64
Martin Slobodník: Korai kapcsolat az Osztrák–Magyar Monarchia és Kína között – A Zichy-testvérek Kelet-Ázsiában (Gergely Aletta)	68
Jan Mikrut (szerk.): „A hitem megtartó erő...” – A katolikus egyház és a kommunizmus Kelet-Közép-Európában és a Szovjetunióban (Hamerli Petra)	72
Jean-Louis Crémieux-Brilhac: A Szabad Franciaország története (Bene Krisztián)	83

Historiográfia

Tibor Frank – Frank Hadler (szerk.): A történetírás szerepvállalása az európai határvitákban (Törő László Dávid)	91
Márkus Keller – György Kövér – Csaba Sasfi (szerk.): Válság- történetek közép-európai összefüggésben (Bodnár Krisztián)	96
Budapesti Ruszisztikai Központ (szerk.): Alternatívák, fordulópontok és rendszerváltások az orosz történelemben és kultúrában (Gyóni Gábor)	101

ÓKOR, KÖZÉPKOR

Interregnum a Római Köztársaság idején

A Római Köztársaság állami intézményeit taglaló kézikönyvek és lexikonok az *interregnum* eredetét és alkalmazásának eseteit bemutatva még ma sem mennek túl azokon a megállapításokon, amelyeket több mint egy évszázada *Theodor Mommsen* tett erről az intézményről. Az *interregnum* eredete – nevéből is kitetszően – a királyság korára nyúlik vissza, s azt az időszakot jelentette, amely a király halála és utódja „trónralépése” között eltelt. Ebben az intervallumban a *patriciusok* közül kikerülő *interrexek* látták el a király feladatát, öt naponként váltva egymást. Kr. e. 52-ig a Római Köztársaság is megtartotta ezt az intézményt, akkor alkalmazva, amikor valamilyen okból (halál, választás meghiúsulása) nem voltak hivatalban *consulok* vagy *dictator*. A tisztség betöltése a múlt egyfajta különös maradványaként mindvégig a *patriciusok* előjoga maradt.¹ Ezt a hagyományos képet csak elvéve vonta ismét vizsgálódásai körébe az ókortörténet. *Stuart Staveley* 1954-ben kimutatta, hogy az *interrex* meglehetősen befolyással volt az általa tartott választások eredményére. Öt évvel később *Friezer* arra a véleményre jutott, hogy az *interregnum*hoz az *auctoritas* nem csupán a szenátus *patricius* tagjaitól származhatott, hanem az egész testületre tartozott.²

A hagyományos képből kiindulva az *interregnum* intézményének néhány sajátosságát próbálja megmagyarázni *Aleksandr Koptev*, aki tanulmányában az intézmény változásának folyamatáról nyújt új képet. Először arra a kérdésre ad választ, hogy az *interrexet* a rómaiak *magistratusnak*, tisztségviselőnek tartották-e. Jóllehet az *interrex* rendelkezett az *auspicium* jogával, azaz érvényesen kérhetett madárjósolatot, és a consulválasztó népgyűlés összehívása és megtartása volt a legfontosabb feladata, *imperiummal* – úgy tűnik – mégsem rendelkezett, így a rómaiak szemében tulajdonképpen magánember volt (*privatim auspicia habemus* – Livius 6.41.6).

1 Vö. Lintott, Andrew: *The Constitution of the Roman Republic*. (A Római Köztársaság alkotmánya) Oxford, Clarendon Pres, 1999, 28, 39, 67, 164. Németh György (szerk.): *Római történeti kézikönyv*. Budapest, Korona Kiadó, 2001, 263-264. A *interregnum* szócikket Havas László írta.

2 Stuart Staveley, E.: *The Conduct of Elections during an „Interregnum”* (Választások tartása *interregnum* idején.) *Historia* 3/2 (1954) 193–211. Friezer, E.: *Interregnum and Patrum Auctoritas*. *Mnemosyne* 12/4 (1959) 301–329.

hozzájárulás, a francia legitimitás megőrzése, az Ellenállás közös irányítás alá vonása, a nemzetközi elismerés kivívása stb. – közül talán a legfontosabb annak a mítosznak a továbbadása, hogy hazafiak egy kis csoportja képes volt szembeszállni a náci Németországgal, a hatalmas erőforrásokkal rendelkező angolszász hatalmakkal, sőt még saját országának hivatalos vezetésével is, hogy kiálljon elveiért és végül győzelmet arasson.

A könyv végén található mellékletek rövidítésjegyzéket, részletes tárgy- és névmutatót, bibliográfiát és jegyzeteket tartalmaznak, melyeknek köszönhetően az egyébként olvasmányosan megírt kötet igazán alapos történeti szakmunkává válik, amelyet haszonnal forgathat minden, a korszak iránt érdeklődő olvasó.

Jean-Louis Crémieux-Brilhac: *La France Libre. De l'appel du 18 juin à la Libération.* (A Szabad Franciaország. A június 18-i felhívástól a felszabadításig) 1. és 2. kötet. Gallimard, Paris, 2014. 1476 o.

Bene Krisztián

HISTORIOGRÁFIA

A történetírás szerepvállalása európai határvitákban

A nemzeti identitás és a történetírás kapcsolatait vizsgáló *Writing the Nation* sorozat itt bemutatott darabja Tibor Frank és Frank Hadler szerkesztésében jelent meg a *Palgrave Macmillan* kiadónál.¹ A 16 szerző által írt kötet tanulmányai ezúttal azt a problémát járják körül, hogy milyen eszközökkel vettek részt a XIX. és XX. század történészei a képzelt vagy valós terek nacionalizálásában, a nemzetek „teresítésében”, ezáltal pedig közvetve, közvetlenül a nemzetállamok határvitáiban. A szerkesztők bevezető tanulmánya szerint alapvetően meghatározta egy történész nézeteit az, hogy a határ² melyik oldalán állt, hiszen a különböző korszakok historikusai egyformán részt vettek a nemzetépítés folyamatában, megteremtve a nemzeti tér (és idő) folytonosságát akár radikális határváltozások mellett is. A széria más kötetéhez hasonlóan a szerzők ezúttal is komparatív szemléletmódot próbálnak érvényesíteni, azaz arra kíváncsiak, hogy a határváltozásokat, nemzeti tereket hogyan látták, láttatták a határ két oldalán. Aktuális vonatkozása a problémakörnek, hogy az egyes területek hovatartozásáról folyó viták gyakran háborúhoz, konfliktusokhoz vezettek és vezetnek, hiszen a kollektív emlékezetben szívósan fennmaradnak (nem csak történészek, de regényírók munkáinak is köszönhetően) az egyes régiókról (Elzász-Lotaringia, Erdély, Karélia stb.) zajló diskurzusok: a kötet ezért egy higgadtabb, megértőbb beszédmód kialakítását is célként tűzte ki. Mint historiográfiai

¹ A *Writing the Nation* kötetéről eddig megjelent ismertetések közül ld.: Erős Vilmos: *Egy diszciplína születése. Atlas of European Historiography.* (The Making of a Profession 1800–2005.) Edited by Ilaria Porciani and Lutz Raphael. Palgrave Macmillan, New York, 2010, 187 o. In: *Aetas*, 2013/1. 222–230.; Káli Róbert–Törő László Dávid: *A nemzet és kihívói.* (Stefan Berger and Chris Lorenz (eds.): *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories.* Palgrave Macmillan, Chippenham and Eastbourne, 2011. 552 p.) In: *Aetas*, 2014/4. 222–226.; Erős Vilmos: *Historiográfia tudásszociológiai aspektusból.* (Ilaria Porciani, Jo Tollebeek (szerk.): *Setting the Standards. Institutions, Networks and Communities of National Historiography.* Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012. 456 o.) In: *Klió*, 2015/1. 22–27.

² Határ alatt a szerzők a nemzetállamok közötti (területi) választóvonalakat értik, bár a szerkesztők hozzátesszik, hogy lehetne akár generáció, nyelv, vallás, ideológia, kultúra és földrajz szempontjai szerint is vizsgálni a témát.

vállalkozást, a szerkesztők néhány korábbi összefoglalóval (*E. Fueter, G. P. Gooch, Niederhauser Emil*) szemben azért látják újdonságnak a kötetet, mert a történelmi életműveket, irányzatokat nem nemzeti szempontból mutatják be és hasonlítják össze, hanem kiemelik az egymással vitázó történeteszek valójában közös (itt: területi vonatkozású) múltját egy-egy korszakon belül – így kitérnek arra, hogy a birodalmak (pl. a Habsburg), illetve más, multinacionális államalakulatok milyen egységes keretet adtak a riválisként fellépő nemzeti narratívák számára.

A tanulmányok szerzői szinte egyöntetűen úgy látják, hogy a XIX. és XX. század történetírói döntően kivették részüket a nemzetépítésből és a nemzetek közötti vitákból, így a gyakran Európa-szerte hasonló sémákra építő nemzeti történelmi munkák jól bejáratott elemei a különböző korszakokban (akár a marxista történetírásokban is) egyformán visszaköszöntek. A tanulmányokban elemzett történeteszek nemzetüket nem egyszer egyfajta organizmusnak, testnek képzelték el: *Dominik Mandić* emigráns boszniai horvát történész egy 1963-ban írt munkája szerint Horvátország Bosznia nélkül egy olyan emberhez hasonlít, akinek hiányzik a gyomra. A két világháború közötti spanyol szélsőjobbaldali mozgalom szerint Gibraltár a spanyol nemzet testéhez tartozik, míg a finn történetíró, *J. R. Danielson-Kalmari* Karélia lakosságát a finn nép szerves részének vélte (nála ebben az esetben az etnikai nemzet jelentette a testet), akiket a történelem elszakított „testvéreikről”. A történeteszek a nemzeti határokat civilizációs mezsgyének is értelmezheték, ilyenkor a magasabb rendű (saját) civilizáció és az alacsonyabb fejlettségű barbár (idegen) entitás összeütközésének terepnumát jelképezték számukra e választóvonalak. A két világháború közötti osztrák történetírásban *Hugo Hantsch* és *Heinrich von Srbik* nézetkülönbségeik ellenére is úgy látták, hogy a Duna-medencében a stabilitás érdekében elengedhetetlen a német hegemonia fenntartása a civilizálatlan, keleti (főleg szláv) erőkkel szemben. A lengyel történetírók részben *Joachim Lelewel* nyomán maguknak vindikálták a kereszténység, nyugati civilizáció védőbástyája címét a despotikusnak, agresszívnek ábrázolt oroszokkal szemben, akiket pl. *Franciszek Duchński* turáni, tehát nem is „igazi” európai, hanem ázsiai eredetű és kultúrájú népnek tartott. A kulturális, civilizációs terek értékelése természetesen viszonylagos volt: a német *völkisch* történetírás egyes radikális képviselői (*Erich Keyser*) számára éppen a lengyelek jelképezték a primitív fejlettségi fokon álló, „germán” hódításra „érett” keletet.

A kiragadott példákkal azt igyekeztem szemléltetni, hogy a kötet szerzői szerint rengeteg hasonlóságot lehet felfedezni az egyes nemzeti történetekben, különösen, ami a „Másik” és a „Mi” szembenállásának történetét

alakítását illeti, legyen szó akár a XIX. század végéről, akár a XX. század első feléről. Különbségek főleg az intézményes háttér minőségében figyelhetők meg. A tanulmányok jól érzékeltetik az intézmények (egyetemek, kutatóközpontok és intézetek) szerepének fontosságát a történetírás lehetőségeinek alakításában: a német *Ostforschung* és a lengyel *myśl zachodnia* egyaránt intézményekhez kötődő kutatási programok voltak a két világháború között, jóllehet a német kelet-kutatás nagyobb pénzügyi és kormányzati támogatást kapott, mint a lengyel nyugat-kutatásokat szervező Balti és Sziléziai Intézet, ennek megfelelően jelentős aszimmetria figyelhető meg a kutatóprogramok kiterjedtségét, lendületét tekintve a német történetírás javára. Hasonló módon, egy meghatározott központ (Bonni Egyetem) köré szerveződtek a *Westforschung* német, osztrák történészei, akik az 1920-as években Elzász-Lotaringia német karakterét kívánták bizonyítani (*Franz Steinbach, Franz Petri, Adolf Helbok*). Az egyetemek szimbolizálhatják a nemzeti történetírások „metszéspontjait” is, pl. az 1882-től német és cseh részlegre felosztott Károly Egyetem Prágában, vagy a Kieli Egyetem, ahol a dán fennhatóság idején német történészek (*Droysen, Mommsen* és *Niebuhr*) is tanultak vagy tanítottak.

Amennyiben a nemzeti látószög ennyire domináns és általános volt, felmerülhet, hogy milyen értékelési szempontokat alkalmaznak a szerzők a történelmi munkák, viták megítélésénél? Amellett, hogy az ellentétes nemzeti narratívákat egymás mellé helyezik és ezáltal bizonyos tekintetben relativizálják a nacionalista érveléseket (pl. az izraeli történetírásról szóló tanulmány szerzője, *Jacob Barnai* szerint az izraeli és palesztin mesternarratíva a főbb elemeiket tekintve lényegében tükörképei egymásnak) több alkalommal olvashatunk állásfoglalásokat a tanulmányokban.³ *Niek van Sas* a holland történészviták áttekintése után megjegyzi, hogy az eszszencialista, Belgium és Hollandia között antagonisztikus ellentétet látó „kisholland” történetfelfogással szemben a közös vonásokat hangsúlyozó „nagyholland” koncepciónak lehetnek pozitív üzenetei a holland és belga történelem nyitottabb értelmezésénél. *Robin Okey* a Bosznia-Hercegovináért rivalizáló (horvát, szerb, bosnyák-muszlim) történetírások közül leginkább a Jugoszlávia létrehozásának alapját képező szupranacionális tradíciót, valamint a „polgári multikulturalizmust” képviselő bosnyák ideát tartja fontos örökségnek. *Ulfe Rstergaard* a Schleswig-Holstein-ről szóló német-dán történészviták két világháború közötti epizódjához hozzáteszi (miután

³ A posztmodern nyelvi fordulat egyenértékesítő, relativizáló álláspontja (amely többek között szintén a nemzeti szemlélet meghaladását tűzte ki célul) nem jelenik meg a kötetben, mint szükséges elméleti háttér.

megállapította, hogy mindkét oldal egyformán nacionalista volt), hogy „mai szemmel nézve” a dán történészek sok esetben „jobban jöttek ki” a vitákból, mert a „gyengébbik nemzetet védték”, ezáltal demokratikusabb érveket vetettek be.

Tanulságos *Ciaran Brady* írása, amely az ír történetírás professzionalizációjának kérdéseit boncolgatja. Szerinte az ír történetírás elmaradt az angol, vagy akár a skót történetírástól is, hiszen pl. a szakszerűség fokát jelentő *Irish Historical Studies* és az *Irish Committee of Historical Sciences* megalapítása is 1938-ra esett. Azért történhetett így, mert a XIX. századi ír éhségnek hosszan tartó, pusztító következményei voltak, továbbá az ír intézmények elszigetelt jelentőségűek, és vallási ellentétek miatt zártabbak voltak, pl. a szerző szerint a Dublini Egyetem (Trinity College) sokáig kizárólag csak protestánsok számára állt nyitva. Kiderül a tanulmányból, hogy az egyes történetírói irányzatok között érdemes meghatározni a nemzeti retorika azonosságának leszögezése mellett néhány lényeges módszertani, elméleti különbséget: Brady a XX. század elejéről írva kitér a társadalom- és gazdaságtörténet képviselőire, akik nem fogadták el a politikátörténet dominanciáját. *Margaret Donovan O'Sullivan, Alice Stopford Green, Constantia Maxwell* a nemzeti ellentéteket jobban kiélező, tradicionális politikátörténeti művek látásmódjával szemben léptek fel olyan témák kutatóiként, mint a városok, gazdasági kapcsolatok, kereskedők és bankok története – Brady éppen ezért a gazdaság- és társadalomtörténetet tartja különösen értékesnek az egymással versengő nacionalista történeti elbeszélések hátterébe szorításához.

Látható a XX. század második felére nézve az ún. kulturális fordulat és a nemzeti identitások konstruált voltát előtérbe állító posztmodern teóriák történetírára gyakorolt hatása Tibor Frank és *Werner Suppanz* tanulmányaiban, akik a Habsburg Birodalomnak, mint nacionalizált, vagy éppen nemzetek felettséget szimbolizáló térnek értelmezéseit mutatják be magyar és osztrák történetírók művein keresztül. Az Osztrák–Magyar Monarchia bilingvis régióinak, társadalmi csoportjainak (pl. a cseh arisztokrácia) kutatásain kívül Suppanz kiemeli *Csáky Móric* és *Ernst Bruckmüller* munkásságát. Csáky szerint a kulturális pluralizmus éppen olyan jelentőségű identitás volt a kulturális „olvasztótégelyként” funkcionáló Bécsben, mint a nacionalizmus, Bruckmüller pedig úgy látja, hogy inkább a politikai, katonai és adminisztrációs folyamatok hozták létre az idő során az etnikailag, nyelvileg homogén területeket és nem fordítva. *Frank Tibor* többek között a Monarchiát közös kulturális entitásként értelmező *Hanák Pétert* említi meg, akinek szemléletére nagyban hatott *Charles E. Schorske* amerikai kul-

túrtörténész. A gazdaság- és diplomáciatörténeti munkák (*Kövér György, Pölöskei Ferenc, Orosz István, Diószegi István*) mellett fontos intézményként könyveli el a 2003 óta, *Gerő András* vezetésével működő *Habsburg Történeti Intézetet*.

A könyv nagy erénye tehát, hogy szerzők együttműködésének köszönhetően széleskörű áttekintést nyújt az európai (illetve az izraeli–palesztin) határvitákon keresztül a történetírások eltérő és közös jelenségeiről, komparatív történetéről, mindezt adatokban, térképekben és tájékoztató irodalomban gazdag, informatív módon kivitelezve. Hiányosságnak azt lehetne felvetni, hogy bizonyos aránytalanság figyelhető meg a kötetben szereplő tanulmányok között a felépítésüket, szerkezetüket tekintve. Az írások szerzői általában a történeti munkáknak és intézményeknek szentelnek a legtöbb teret. Néhány tanulmányban azonban túlságosan hosszan térnek ki a vitatott régiók múltjára, így olvashatók fejtegetések Erdély, Elzász–Lotaringia, Schleswig-Holstein vagy a svéd–norvég unió népességének etnikai, vallási összetételéről és a vonatkozó határváltozások politikátörténetéről. Ez az eljárás olykor háttérbe szorítja a historiográfiai elemzést.⁴

Tibor Frank–Frank Hadler (eds.): *Disputed Territories and Shared Pasts. Overlapping National Histories in Modern Europe* (Vitatott területek és közös múltak. A modern Európa nemzeti történeteinek metszéspontjai). Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2011. 430 o.

Törő László Dávid

⁴ *Ulfe Røstergaard* a kultúrtörténeti irányt képviselő *Troels Troels-Lund* és az államközpontú politikátörténet (*Staatsgeschichte*) híveként jellemezhető *Dietrich Schäfer* vitájához röviden annyit fűz hozzá, hogy azt még ma is érdemes olvasni, ám nem részletezi, hogy miért – ellenben nagy terjedelemben foglalkozik a németországi dán és a dániai német kisebbségek múltbéli és aktuális problémáival.